

הרב ד"ר מאיר גרוזמן

"לא תנסו את ה' אלוהיכם"

- א -

בדברים ו', טז-יט נאמר:

"לא תנסו את ה' אלוהיכם כאשר נסיתם במסה. שמור תשמרון את מצות ה' א-לוהיכם ועדתיו וחקיו אשר צוך. ועשית הישר והטוב בעיני ה' למען ייטב לך ובאת וירשת את הארץ הטובה אשר נשבע ה' לאבותיך. להדף את כל איביך מפניך כאשר דבר ה'".

איסור זה, "לא תנסו", נחשב ללאו ובספרי מוני המצוות הוא כלול בתוך מנין הלאוים¹. אולם מהי המשמעות המעשית של הלאו הזה, או במילים אחרות: כיצד ניתן להעמיד את ה' בנסיון?

זאת ועוד: ההפניה לאירוע שהתרחש ב"מסה" ("כאשר נסיתם במסה") כוונתה, ככל הנראה, לשמות י"ז, א-ז, שבו מסופר על מריבה שהייתה לעם עם משה בשל המחסור במים². משה היכה אז על הצור וקרא למקום "מסה ומריבה". הנימוק: "על ריב בני ישראל ועל נסותם את ה' לאמור, היש ה' בקרבנו אם אין".

וכאן יש לשאול: מדוע הופך משה את סיפור "מסה" כמדגם לנסיון שלילי ולאיסור, בשעה שישנם תשעה נסיונות נוספים, פסולים, שבהם ניסו אבותינו את המקום ברוך הוא במדבר³, והם, יחד עם נסיון "מסה", מוזכרים לגנאי בפי ה' עצמו: "וינסו אותי זה עשר פעמים⁴ ולא שמעו בקולי" (במדבר י"ד, כב). היש שוני בין התשעה לבין זה שב"מסה"?

1. רמב"ם, ספר המצוות, לא תעשה סד; "ספר יראים" שטי"א (ז); ספר מצוות גדול ס"ד; ספר מצוות קטן ס"י וספר החינוך תכד.
 2. זו דעת אונקלוס: "בניסתא" (בכ"י הנקרא CODEX 1141 והמכונה בפי שד"ל בשם קע"א: "במסותא". ראה אהב גר לשד"ל ע' 75).
 3. זו גם דעת רש"י, אבי"ע, רמב"ן ופרשנים נוספים. גם הניקוד "במסה", בבית פתוחה, מצביע על מקום ידוע בשם "מסה". לא כן תרגום יונתן שתרגם: "דנסיתון בעישרתי נסיוני", דהיינו: בעשרת הנסיונות שהיו במדבר.
 4. משנה אבות ה', ז: "עשרה נסיונות ניסו אבותינו את הקב"ה במדבר, שנאמר וינסו אותי זה עשר פעמים ולא שמעו בקולי".
4. פירוט ומיון עשרת הנסיונות מופיעים במקורותינו, אך בצורה שאינה אחידה. י"ר' יהודה אומר: עשר נסיונות ניסו אבותינו להקב"ה - שניים בים, ושניים במים, שניים במן, שניים

בטרם נבוא להשיב על השאלות - נעיין תחילה בסיפור כפי שהוא מסופר בתורה, ונגלה, כי התרחשו שם שני אירועים רצופים:

הראשון: "ויחננו ברפידים ואין מים לשתות העם. וירב העם עם משה ויאמר: תנו לנו מים ונשתה. ויאמר להם משה: מה תריבון עמדי מה תנסון את ה'" (שמות י"ז, ב).

השני: "ויצמא שם העם למים וילן העם על משה ויאמר, למה זה העליתנו ממצרים להמית אותי ואת בני ואת מקני בצמא. ויצעק משה אל ה' לאמר: מה אעשה לעם הזה עוד מעט וסקלונני. ויאמר ה' אל משה: עבור לפני העם וקח אתך מזקני ישראל ומטך אשר הכית בו את היאור קח בידך והלכת... והכית בצור ויצא ממנו מים ושתה העם... ויקרא שם המקום מסה ומריבה, על ריב בני ישראל ועל נסותם את ה' לאמר: היש ה' בקרבנו אם אין" (שם, ג-ז).

כאמור, שני אירועים לפנינו, בראשון יש אמנם מחסור במי-שתייה, אך אין עדיין צימאון⁵. פניית העם אל משה ופתיחה במריבה עמו מכונה בפיו: "מה תנסון את ה'". משה הבחין שדרישת העם אינה תחומה במסגרת הצורך למי שתייה בלבד; היא חורגת ממנה ואוצרת בתוכה מהלך נועז שיש בו משום בחינת ה'.

האירוע השני עוסק במים ורק במים. עתה כבר היה צימאון והעם נקלע למצוקה. טיעונו הי: "למה זה העליתנו ממצרים להמית אותי ואת בני ואת מקני בצמא". עתה, שהטענות תחומות במסגרת הבקשה למים בלבד, פונה משה בצעקה אל ה' ומבקש ישועה, והוא אכן מקבלה: ה' הורה לו להכות את הצור ולהפיק ממנו מים. אירוע זה, השני, דומה לכל יתר האירועים המתוארים בתורה,

בשלו, אחת בעגל ואחת במדבר פארן (מרגלים) (ערכין טו, ע"א. שם גם פירוט לכל אחד מן הנסיונות, וכן במדרש הגדול לבמדבר י"ד, כב).

רשימות נוספות מצויות בספרי דברים פ"י, א; במדרש שוחר טוב לתהלים צה; באבות דר"נ נו"א, פרק ל"ד ובנו"ב פרק ל"ח. גם בפרשני המשנה - בפירוש המשנה להרמב"ם, אבות ה', ז (מהדורת קאפח ע"רצז); בפירוש תוי"ט למשנה זו ובפרשנים נוספים. גם פרשני המקרא בפירושיהם לבמדבר י"ד, כב מצאו לנכון לפרט את עשרת הנסיונות, אך ישנם פרשנים הסבורים ש"עשר פעמים" לאו דווקא, אלא הכוונה ל"הרבה פעמים". ראה: אביע ורשב"ם לבמדבר שם.

הרשב"ם מסתייע בפסוקים נוספים: "כמו 'עשרת מונים' (בראשית ל"א, ז, מא), זאפו עשר נשים' (ויקרא כ"ו, כו), ויעשר פעמים תכלימוני' (איוב י"ט, ג), שכל אלה, לאו דווקא עשרה אלא כמות גדולה. לדידם המילה "עשר" אינה אלא "יעיגול המספר". וראה בפירוש רבי יוסף בכור שור לבמדבר י"ד, כב, הסבור להיפך: "מדקאמר זיהי משמע דווקא. מבין הניסיונות נחשב נסיון המרגלים לקשה ביותר, ראה: משנה ערכין ג', ה: "שלא נחתם גזר דין על אבותינו במדבר אלא על לשון הרע, שנאמר: וינסו אותי זה עשר פעמים ולא שמעו בקולי".⁵ ראה את דברי הנצי"ב בפירושו לשמות י"ז, א ולדברים ו', טו, שבו הבחין בהבדל שבין "יולא היה מים" ל"ויצמא העם".

שבהם נקלע העם למצוקת מים או מזון ובא בטרוניות אל משה. טרוניות - כן, בקשות למים ולמזון - כן, בחינת ה' והעמדתו בנסיון - לא. לפיכך כשאנו דנים על הנסיון שב"מסה", אנו דנים, ככל שנראה, רק באירוע הראשון ולא בשני. וכאן המקום לשאול מה הייתה בחינה זו ולצורך מה נועדה?

במדרש שמות רבה, בסוף פרשת בשלח⁶ מצויות שלוש דעות המבהירות את מהות הנסיון. ר' יהודה סבור, כי העם אמר: "אם רבון הוא על כל המעשים כדרך שהוא רבון עלינו-נעבדנו, ואם לאו - נמרוד בו". ר' נחמיה סבור: "אם מספק לנו מזונותינו כמלך שהוא שרוי במדינה ואין בני המדינה צריכין לו כלום - נעבדנו, ואם לאו - נמרוד בו", ואילו "רבותינו" הציגו את הדברים כך: "אם מהרהרים אנו בלבבנו והוא יודע מה שאנו מהרהרים - נעבדנו, ואם לאו - נמרוד בו".

ההבדל בין שלושת החכמים הוא הבדל מהותי המשמש קריטריון בחיפוש אחר א-ל. יש עם המחפש א-ל אוניברסלי, קוסמופוליטי, שיהיה גבוה מעל גבוה, שיקיף את כל העולמות וישלוט על כל איתני הטבע. לעומתו, ישנו עם, שאינו כה נאצל עם אופקים כה נרחבים, ובעיות הקוסמוס אינן מטרידות אותו. עם כזה מסתפק באל לאומי, שישפק לו את מזונותיו בנקל, מבלי שהוא יצטרך להתחייב במשהו כלפי רבונו. וישנו עם, הסבור, שגדלות האל הרצוי אינה נמדדת בעוצמתו, בגודל שלטונו וביכולתו ההקפית אלא דווקא ביכולתו לרדת אל הפרט ולהשגיח על כל יחיד ויחיד, לא כאדם אלא כאל. דהיינו, שהוא מסוגל לדעת מחשבות פרטיות, ורצונות אישיים; אלה סבורים, כי בצמצומו - גדלותו!

שלושת החכמים סבורים, שבני ישראל ביקשו, דרך הדרישה למים, לבחון את ה', לנסותו, ולדעת, אם אמנם הם מצויים בחסות א-ל העומד בציפיותיהם, והאם הוא עונה על "מודל" החיפוש אחר א-ל, כפי שהוא מצטייר בדמיונם.

הדרישה למים והבקשה, כי הדרישה תיענה מיידית, תשמש למבחן הזה. אם ינתנו המים ומיד, פירושו לדעת ר' יהודה, כי הוא שולט בעולם ובאיתני הטבע שבו; לדעת ר' נחמיה - כי הוא מספק את צרכי העם כמלך הדואג לנתיניו, ולדעת רבותינו - כי הוא יודע את מחשבות העם את רצונותיו ודרישותיו. ומבחן זה מכונה בפי משה "היש ה' בקרבנו", כלומר: אם הוא יתאים לנו לאחר שיוכיח את עצמו ויעמוד במבחן - הוא יהיה שלנו, בתוכנו, ועמנו, "יש!" ואם הוא לא יעמוד במבחן - הוא לא יתאים לנו, "אין" - נמרוד בו.

תן דעתך: כל עוד זרמו המים - לא הייתה דרישה לנסיון ולמבחן, אך בעת מצוקה, בשעה שהעם היה זקוק לא-לוהיו, וראה, כי הוא, לכאורה, אינו עוזר ואינו מושיט יד, או אז התעוררה השאלה: הוא מתאים לנו? נעבדנו? או שמא (חלילה) לא - ונמרוד בו!

6. המקבילה - במדרש הגדול לואתחון ו', טז.

זוהי, איפוא, משמעותו של הלאו "לא תנסו", השואב את מידגמו מ"מסה". כלומר: אין לבדוק את ה' ולנסותו אם הוא מתאים וראוי להיות רבוננו ואדון עלינו, כפי שהוא נבדק ונוסה שם ב"מסה"⁷. גם בעת מצוקה, יש לקיים את מצוותיו, עדותיו וחוקיו, ולקבל את הנהגתו והוראותיו ללא כל בחינה ונסיון.

- ב -

בצידה של פרשנות זו קיימת פרשנות אחרת והיא מבוססת על שיחה שהתקיימה בין רבי יוחנן לבנו הקטן ("ינוקא") של ריש לקיש. בבבלי תענית ט, ע"א מסופר, כי רבי יוחנן הסביר לילד את הפסוק "עשר תעשר את כל תבואת זרעך" (דברים י"ד, כב) כך: "עשר – בשביל שתתעשר"⁸. הילד שאל: מנין לך? וזה השיב לו: לך ונסה! הגיב הילד: וכי מותר לנסות את ה', והלא נאמר "לא תנסו"? ורבי יוחנן ענה לו בשם רבי הושעיא: "חוץ מזו, שנאמר: הביאו את כל המעשר אל בית האוצר ויהי טרף בביתו ובחנוני נא בזאת אמר ה' צבאות, אם לא אפתח לכם את ארובות השמים והריקותי לכם ברכה עד בלי די" (מלאכי ג', י)⁹.

מכאן עולה המסקנה, כי "לנסות את ה'" פירושו: לקיים מצוה ולצפות לתגובה אלוקית חיובית - גמול ושכר. המנעות ה' מתגובה מידית תגרום לאכזבה, לריחוק ולהפסקת קיום המצוות. הפסוק שבספר מלאכי מוציא את מצות הפרשת מעשרות מן הכלל ומתיר לנסות את ה' במצוה זו. מכאן אתה למד שבכל יתר המצוות אין לנהוג כך ואין להציב בבסיס הקיום מטרות של גמול ושכר. זוהי, איפוא, משמעותה של המצוה "לא תנסו".

7. בתהלים ע"ח, יז-כ, מתואר הנסיון בצורה אחרת מזו שמתוארת בתורה. שם נאמר: "וינסו אל בלבכם לשאול אוכל לנפשם. וידברו בא-לוהים, אמרו היוכל א-ל לערוך שולחן במדבר. הן הכה צור ויזובו מים ונחלים ישטפו, הגם לחם יוכל תת אם יכין שאר לעמו". מכאן עולה, כי הנסיון היה בדרשם לחם ולא בדרשם מים, והוא היה לאחר שהוכה הצור וסופקו המים; ראה את דבריו של המלבי"ם בפירושו לתהלים ע"ח, שניסה לתרץ את הסתירה.

8. ראה ב"תורה תמימה" לדברים י"ד, כב, שהסביר את ההגיון שבהפרשת מעשר כגורם להתעשרות.

9. שלמה המלך אמר דברים מעין אלה: "יכבד את ה' מהונך ומראשית כל תבואתך וימלאו אסמך שבע ותירוש יקביך יפרצו" (משלי ג', ט-י). וראה בב"י לטור יור"ד, סימן רמז, האומר: "דבמעשר דוקא הוא דשרי לניסויי אבל בשאר צדקה לא". וכך סיכם את ההלכה הרמ"א בסימן הנ"ל סי' ד: "ואסור לנסות הקב"ה כי אם בדבר זה (צדקה) שנאמר 'ובחנוני נא בזאת', וי"א דווקא בנתינת מעשר מותר לנסות הקב"ה אבל לא בשאר צדקה". באשר למימרא שבתלמוד (פסחים ח, ע"א, ר"ה ד, ע"א וב"ב י, ע"ב) "האומר סלע זו לצדקה בשביל שיחיה בני או שאהיה בן העולם הבא - הרי זה צדיק גמור", כבר הוסבר שאין כאן בחינת ה' ונסיונו. זו תרומה לצורך בריאות הבן, ללא התנייה נסיונית. ראה תוספות על אתר והמלבי"ם לדברים ו', טז.

ומאחר ומשה אמר: "לא תנסו... כאשר נסיתם במסה", יש איפוא, לתאם בין הלאו לבין האירוע שהתרחש שם, ולהבהירו בהתאם לשיחתו של רבי יוחנן עם הילד המלומד. כאשר העם ביקש באירוע הראשון "תנו לנו מים ונשתה", לא היה עדיין צמאון; משה הבין, כי הבקשה לא נועדה להשיג מי-שתיה בלבד, אלא מעבר לכך - היא נועדה לנסות ולבחון את ה' - האמנם יכול הוא לגמול לעם על נאמנותו ועל עובדת היותו הולך אחריו במדבר בארץ לא זרועה.

הם שיערו, שנתנת מים והיענות מיידית לדרישה תוכיח, שאכן ה' נותן פרס מיידית לעבדיו עושי רצונו וראוי לעבדו; עיכוב בהענות תוכיח להיפך, שידו קצרה, שאין ביכולתו לגמול לעושי רצונו ולנאמניו וספק אם הוא בכלל מעניק שכר לעבדיו. המסקנה שתידרש תהיה אחת: לעזוב את ה' ולהשהות את ההכנות למעמד הר סיני. משה, שהבין את מגמת העם ואת תוכנה של הבקשה - לא פנה כלל אל ה' ולא מצא לנכון להגיב על נושא המים (רק באירוע השני, כאמור, הוא פנה אל ה'). הוא הגיב על הנושא העיקרי: "מה תנסון את ה'", דהיינו: בקשתכם מהוה נסיון לה'!

ובדרך פרשנית זו פירשו גדולי הראשונים את האיסור "לא תנסו". הרמב"ן לדוגמה, בפירושו לדברים ו', טז, כותב: "שלא תאמר, אם יש ה' בקרבנו לעשות לנו ניסים, או שנצליח בהיותנו עובדים לפניו ונשבע לחם ונהיה טובים - נשמור תורתו. כי הכוונה שם הייתה שאם יראו שהשם יתן להם מים בנס מאתו - ילכו אחריו במדבר, ואם לא - יעזבוהו. ולכך אסר לדורות לנסות התורה או הנביאים, כי אין ראוי לעבוד השם על דרך הסתפק או שאלת מופת ונסיון, כי אין רצון השם לעשות ניסים לכל אדם ובכל עת ואין ראוי לעבדו על מנת לקבל פרס"¹⁰.

פרשנות זו עומדת בקריטריון הראייה הסביבתית ובבדיקת הקשר שבין הפסוק המכיל את הלאו לבין הפסוקים הבאים אחריו, שבהם נאמר: "שמור תשמרון את מצות ה' א-להיכם ועדתיו וחקיו אשר צוך" ועשית הישר והטוב בעיני ה'.

10. כך פירש בעל הסמ"ג בספר המצוות, ל"ת מצוה ד', והוא מסמך לפירושו את דברי אנטונינוס איש סוכו באבות א', ג: "אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב ע"מ לקבל פרס". כך פירש בעל "ספר יראים", שס"א (ז): "הזהיר הקב"ה שלא יאמר אדם אעשה מצוה זו ואתברך...; כך פירש רבינו יוסף בכור שור בפירושו לדברים ו', טז; האומר: "שאם כן אין כוונתך לשמים ואין תועלת במצוותיך", וכך פירש רבינו בחיי בדברים ו', טז האומר "הנסיון היה, שאם יתן להם מים ילכו אחריו ואם לא יתן לא ילכו אחריו", ובעקבות פרשנים אלה הלכו פרשנים הבאים אחריהם. אביע ורשב"ם סבורים שניהם כי הבחינה הייתה: "היש ה' בקרבנו", אם יתן מים- יש, ואז נעבוד אותו, אם לא - לא, ואילו האברבנאל פירש, שהעם פקפק באמונת חידוש העולם ובקדושת השבת, ראה פירושו לדברים ו', טז.

למען ייטב לך ובאת וירשת את הארץ הטובה, אשר נשבע ה' לאבותיך. מהצמדת הפסוקים האלה זה לזה עולה, שאין לנסות את ה' בקיום מצוות לצורך שכר אלא יש לקיימן ללא כל בקשת שכר.

אף ששני ערוצי פרשנות אלה מאוחדים בדעה שב"מסה" ניסו בני ישראל את ה' והעמידו אותו במבחן על אודות אופיו והנהגתו - שונים הם זה מזה. לדידה של הראשונה, נבחן ה' על יכולתו ועל ריבונו והוא ראוי בכלל (חלילה) שנקבלנו כאלוקים, ולדידה של השנייה - הוא נבחן על הנהגתו בתחום מדיניות השכר והגמול על קיום המצוות.

- ג -

עתה, לאחר שנתבררו שני ערוצי הפרשנות לאירוע שאירע ב"מסה" ובעקבותיו - ללא "לא תנסו"¹¹, ניתן להבהיר את ההבדל שבין נסיון זה לבין תשעת הנסיונות האחרים שנערכו במדבר. בניגוד לאירוע שב"מסה" לא נבדקה, באף לא אחד מתשעת האירועים האחרים, יכולתו של ה' להיות אלוקים על ישראל, ולא נבחנה מדיניות כל שהיא של ה', שתוביל בסופו של דבר לאפשרות של התנתקות מקיום מצוות. וודאי שלא נשאלה השאלה הגורלית "היש ה' בקרבנו אם אין" כפי שנשאלה במסה.

כל הנסיונות שהיו במדבר, עלו ובאו בעקבות מצוקה, ואף שהנסיונות התאפיינו במרידה, בהתקוממות ובהתרסה - הם היו נסבלים במידה מסויימת, כי כאמור, הם היו תוצאה של סבל ומשבר.

ההתקוממות שהייתה בפי החירות, לפני הירידה לים סוף, כללה את המשפט: "מה זאת עשית לנו להוציאנו ממצרים" (שמות י"ד, יא); ההתקוממות שהייתה במרה כללה תלונות כלפי משה ושאלה: "מה גשתה" (שמות ט"ו, כד); ההתקוממות שהייתה במדבר סין כללה את המשפט: "מי יתן מותנו ביד ה' בארץ מצרים" (שמות ט"ז, ב); ההתקוממות שבתבערה¹² הביאה לבכי ("וישובו ויבכו") ולשאלה: "מי יאכילנו בשר" (במדבר י"א, ד); ההתקוממות שבמעשה העגל נבעה כן העובדה "כי בושש משה לרדת מן ההר" (שמות ל"ב, א); ההתקוממות

11. פרשנות נוספת לאיסור "לא תנסו" מצויה בפיו של הרמב"ם והיא אומרת, שאין לנסות את הנביא, זה שהוכח שהוא נביא אמת ולבקש ממנו אות על אמיתות נבואתו. ראה מדרש הגדול לדברים, ואתחנן ו', טז; הרמב"ם ב"ייד החזקה" סוף הלכות יסודי התורה, ובספר המצוות, מצוה סד; במדרש החפץ לרבי זכריה בן שלמה הרופא, מהדורת תבצלת, ירושלים תשנ"ב ע' שסא; בספר החינוך מצוה תכד (במהדורת שעועל - תכה ב).

12. ככל הנראה היו המתאוננים (במדבר י"א, א) והבוכים (שם ד) אותם האנשים, ושני המעשים אינם אלא מעשה אחד. ראה את הרמב"ם במירושו למשנה אבות ה', ז שלא מנה את שני האירועים כשני נסיונות אלא כאחד, וראה הסבר רחב על כך בתו"ט למשנה זו. כמוכן, יש פרשנים הסבורים שלפנינו שני אירועים.

שבפרשת המרגלים נבעה מדיווח המרגלים: "לא נוכל לעלות אל העם" (במדבר י"ג, לא); ההתקוממות שבמדבר צין נבעה ממחסור במים וכללה את המילים: "ולו גוענו בגוע אחינו לפני ה'" (במדבר כ', ג) וכן ביתר ההתקוממויות. לא הוזכרה בהתקוממויות אלו המילה "לנסות" "מנסים" או "וינסו", ולא הוזכר המשפט הפסקני, "היש ה' בקרבנו אם אין"; היכן, איפוא, הנסיונות?

על כרחנו עלינו לומר, כי נסיונות אלה משמעם מרידות, התרסות, טרוניות, תלויות, ובעיקר - חוסר ציות וחוסר הסכמה להמשך השהות בתנאים הקשים שבמדבר ולהמשך ההמתנה המיגיעת לסיום ארבעים שנות ענישה. השיגרה שבישיבה הזמנית במדבר, והרוטינה של מזון החוזר על עצמו (אף שהוא פלאי) יום יום - מצד אחד, ואזלת היד והיאוש לנוכח תופעות כשל מזדמנות כמו מחסור במים - מצד שני, עוררו תסיסה בקרב העם והביאו לסרבנות ולפרץ של תלויות¹³. אך אחת תיאמה: לא נמצא בכל תשעת הנסיונות (ויותר)¹⁴ נסיון ולו אחד הבא לבחון את ה' ולבדוק את היותו א-לוה.

לפיכך, בכל הקשור לתשעת הנסיונות, יש להסביר את המילה "נסיון" לא כבחינה וכבדיקה, אלא כאי-ציות וכהתרסה אולטימטיבית¹⁵. צא וראה, שהפסוק עצמו אומר זאת: "וינסו אתי זה עשר פעמים ולא שמעו בקולי". שלוש המילים "ולא שמעו בקולי" הן הן מהות הנסיון והן הן המפרשות את המילים "וינסו אותי"¹⁶. כאילו נאמר "וינסו אותי זה עשר פעמים" - אך? בכך ש"לא שמעו בקולי".

אי שמיעה בקול ה' כאן פירושה, שלא הייתה כניעה ונכונות לעמוד במצבים קשים. הייתה התנערות, אי שביעות-רצון מדרכי ה' ונרגנות. בכך, כאמור, שונים כל הנסיונות מן הנסיון הבודד והחצוף שהתקיים ב"מסה", ומכאן, שהאיסור "לא תנסו" עוסק במהותו בבחינת ה' כב"מסה", ולא באי-ציות, כפי שהתרחש בשאר הנסיונות¹⁷.

13. בתהלים ק"ו, יד נאמר: "ויתאו תאוה במדבר וינסו א-ל בשימון". רש"י פירש שהכוונה ל"מי יאכילנו בשר" (במדבר י"א, יד), והוסיף על כך אב"ע: "בעבור היותם בארץ שממה, מאין יבוא הבשר" וראה את דבריו של בעל תוי"ט בפירושו לאבות ה', ז: "שעל שהיו במדבר מקום שמם מאין יושב וחסר, אין כל בה, חשבו אולי שהוא מחסרון השגחתו יתברך על הגליל ולפיכך ניסוהו".

14. במרוצת ארבעים שנות מדבר היו יותר מעשרה נסיונות, אולם הפסוק המופיע בפרשת המרגלים מייחס רק עשרה נסיונות, כי הכוונה עד לאירוע זה. לפיכך לא מנו מוני הנסיונות את עניין קורח, מי-מריבה, פעור, הנחשים והשרפים בתוך רשימת הנסיונות, שכן אלה אירעו לאחר סיפור המרגלים.

15. בכך אוששנו את פירוש רבינו יוסף בכור שור לבמדבר י"ד, כב, שאמר: "וינסו אותי - וכעיסו אותי".

16. ראה הסבר זה במדרש שמואל לאבות ה', ז.

17. לאור זאת יתפרשו הפסוקים שבתהלים צ"ה, ח-ג. שם נאמר: "אל תקשו לבבכם כמריבה".

- 4 -

עתה, לאחר שהובחר והוגדר האיסור הכלול בלאו "לא תנסו", יש מקום לעיין במעשיהם של שלושה אישים: גדעון, אחז וחזקיהו, שכל אחד מהם עבר, לכאורה, על הלאו הזה. גדעון ביקש אותות, כהוכחה לקיום דבר ה' על אודות שליחותו להכות את מדין; אחז נדרש על ידי ישעיהו לשאול את מהי לאישור הבטחתו על דבר הסרת המצור מירושלים, וחזקיהו דרש מישעיהו להציג לפניו אות, כי אכן יקויים כלפיו דבר ה', והוא יקום ממחלתו; האין בכל המעשים הללו משום עבירה על "לא תנסו"?

מתברר שלא.

מלאך ה'¹⁸ הופיע בגתו של גדעון והודיע: "לך בכוך זה והושעת את ישראל מכף מדין" (שופטים ו', יד). גדעון הגיב: "אם נא מצאתי חן בעיניך ועשית לי אות שאתה מדבר עמו". שלוש המילים האחרונות, שנועדו להסביר את מטרת האות - לא ברורות. כלום צריך גדעון אות שהמלאך מדבר עמו? והלא עיניו חוזות בהקיץ מי מדבר עמו, הלא כן? יש, ככל הנראה, להוסיף לדברי גדעון שתי מילים ולקרוא אותן כך: "שאתה מדבר עמי בשם ה'".¹⁹ גדעון ביקש להיווכח, כי המדבר עמו הוא אכן נביא אמת ושליח ה'. ואכן, לאחר שהמלאך הציג אות, החל גדעון בהכנות לקראת המלחמה במדין. אין בדרישה לגיטימית זו משום עבירה על "לא תנסו", כי לא התבצע כאן כל נסיון מסוג הנסיונות האסורים, הכלולים בלאו זה.

בתום ההכנות למלחמה, ולאחר ששני הצבאות עמדו נכונים לקרב זה מול זה בעמק יזרעאל, פנה גדעון אל ה'²⁰ וביקש אות: "וידעתי כי תושיע בידי את ישראל כאשר דברת" (שם, לו). אכן, האות ניתן כבקשתו ("טל על הגיזה ועל כל הארץ חורב"), אך הוא לא הסתפק בו וביקש אות נוסף, שאף הוא ניתן לו ("חורב אל הגיזה לבדה ועל כל הארץ יהיה טל").

כיום מסה במדבר, אשר נסוני אבותיכם, בחנוני, גם ראו פעלי". לאחר מכן נאמר: "ארבעים שנה אקוט בדור ואומר עם תועי לבב הם והם לא ידעו דרכי". הפיסקה הראשונה עוסקת ב"מסה", שם הייתה מריבה ושם היה נסיון, ואילו הפיסקה השנייה עוסקת ב"ארבעים שנה במדבר", דהיינו: בכל יתר הנסיונות, המרידות והתלונות. כאן כבר אין נסיונות במובן של בחינה ובדיקה.

18. לדעת הרלב"ג "הוא הנביא שזכר כי הנביא ייקרא מלאך ה'" (שופטים, שם, יא).

19. ראה רד"ק לפסוק זה.

20. הרלב"ג בפירושו לפסוק לו סבור "כי לנביא שאל אלו האותות ועל ידי הנביא עשה אותם השם יתברך".

עיון בשני האותות ובמטרתם מראה, כי האותות לא נועדו לבחון את ה', את יכולתו, את גדולתו ואת היותו א-לוה, וודאי שלא באו לבחון את מדיניות מתן השכר לשומרי מצוות. בסמוך לסערת הקרב, ובשעה שהוא עדיין לא בטוח כי מנהיגותו והנהגתו מתקבלות ללא ערעור על אנשיו עד כדי נכונות לצאת לקרב ולהכריעו - מבקש גדעון, לצורך בטחונו, שלותו ואולי גם עידודו, לדעת, אם אכן הבטחת ה' שנאמרה לו בפגישה ההיא עם המלאך, עדיין תקיפה ועומדת²¹. היכן כאן ניסוי ה', והיכן כאן עבירה על הלאו "לא תנסו"? לבבו של גדעון היה שלם עם א-לוהיו גם כאשר הוא שואל: "ויש ה' עמנו" (שם יג), כי שאלה זו אינה עומדת ברשות עצמה, כפי שקרה שם ב"מסה" ששאלו "היש ה' בקרבנו"; כאן מושמעת השאלה בצירוף שני משפטים נוספים: "ולמה מצאתנו כל זאת, ואיה כל נפלאותיו אשר ספרו לנו אבותינו לאמור הלא ממצרים העלנו ה', ועתה נטשנו ה' ויתנו ביד מדין" (שם יג).

כשם שגדעון אינו כופר בנפלאות שנעשו ביציאה ממצרים ואינו רואה בהם בדיה, כך הוא אינו כופר במציאות ה'²². גדעון טוען ואולי שואל, שמא נטש אותנו ה', זנח אותנו והפקירנו ביד מדין. זו שאלה נכונה, שחייבת להשאל על ידי כל מי שרואה שצרות באות על עם ישראל ומחמירות מיום ליום. הן "הסתר פנים" והפקרת עם ישראל לאויב זר, היא מציאות לא בלתי מוכרת, והיא כתובה במפורש בתורה כאפשרות ענישה הבאה מאת ה'²³! גדעון חשש, איפוא, שמא מתקיימת בעם פורענות זו, והוא ביטא חשש זה במילים הנ"ל, אך לא נראה, כי דבריו מעידים על גדעון הכופר במציאות ה' או בשכרו, והמבקש אותות לצורך בדיקת מציאות זו כפי שעשה העם ב"מסה"²⁴.

- ה -

כך היה גם במעשה אחז מלך יהודה. ירושלים, שתחת שלטונו, הייתה מאויימת משני מלכים - פקח בן רמליהו מלך ישראל ורצין מלך ארם - שהטילו עליה מצור ועמדו לכבשה. המטרה: לכפות על המלך להצטרף לברית, שהשניים

21. ראה דבריו על הרלב"ג: "והנה היה עדיין גדעון מאמין ואינו מאמין, ושאל אות מהשם יתברך אם יהיה מושיע בידו כאשר דיבר".
22. וראה במדרש שמואל לאבות ה', ז: "שלא היה נסיון הזה כנסיון אשר עשה גדעון בן יואש בגיזת הצמר, כי שם לבו שלם עמו יתברך, ודבריו יוכיחו: ויאמר אל יחר אפך ביי".
23. בדברים ל"א, יז-יח נאמר: "וחרה אפי בו ביום ההוא ועובתים והסתרתני. פני מהם והיה לאכול ומצאהו רעות רבות וצרות, ואמר ביום ההוא הלא על כי אין א-להי בקרבי מצאוני הרעות האלה. ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא על כל הרעה אשר עשה...".
24. ראה להלן את דבריו של רבינו סעדיה גאון בהבחנה זו. וראה רד"ק לפסוק לט: "אבל גדעון לא היה לו ספק ביכולת הבורא, אבל רצה לנסות אם הוא יאוי, לנס גדול כזה".

כרתו נגד מלך אשור. אחז חפץ בברית הזאת - הן כדי להציל את העיר הנתונה במצור, והן כדי להתגונן מפני אשור שהפכה בעת ההיא לאימפריה תאוותנית וכובשת. ישעיהו היה זה שמנע את ההצטרפות לברית, ובתקופת המצור ניסה לעודד את המלך במילים: "השמר והשקט, אל תירא ולבבך אל ירך משני זנבות האודים העשנים האלה" (ישעיהו ז', ד). לבסוף, כאשר ישעיהו בא בבשורה, שהנה הנה יוסר המצור ושני המלכים על מלכויותיהם ייעלמו ולא ייכוננו עוד - הוא נתקל באחז חסר אמונה: "אם לא תאמינו כי לא תאמנו" (שם, ט) אחז, לא האמין, איפוא, לדברי ה'²⁵.

ישעיהו מבקש להציג לפניו אות: "שאל לך אות מעם ה' א-לוהיך, העמק שאלה או הגבה למעלה", אך אחז מסרב. הוא מעמיד פני שומר מצוות: "לא אשאל ולא אנסה את ה'" (שם יב), אולם ישעיהו יודע, כי סירובו אינו נובע מצדקותו, אלא מחוסר אמונתו ולפיכך גוער בו ישעיהו: "המעט מכם הלאות אנשים כי תלאו גם את א-להי" (שם, יג). לבסוף נותן לו ישעיהו אות יזום מצידו: "הנה העלמה הרה ויולדת בן וקראת שמו עמנו אל" (שם, יד).

ייאמר: אחז לא כפר בה' ולא פקפק במציאותו. אחז לא הטיל ספק ביכולתו של ה' לשלוט בעולם, להתגבר על איתני טבע, ובוודאי על אויבים מקומיים²⁶. אחז יודע, שה' משלם שכר לאוהביו ונוקם בשונאיו. אולם אחז לא צופה עזרה מן השמים בבעיה שבפניה הוא עומד. ירושלים נתונה זמן רב במצור וישועה - אין. לא היה כאן אבדן אמונה, במציאות ה', אלא אבדן אמונה בסייעתא דשמיא, ובהצלת ירושלים²⁷. היה כאן יאוש יותר מאשר תקוה²⁸, ולפיכך רצה ישעיהו לחזק בו את האמונה בדבר ה' על אודות הצלת ירושלים והציע לו אות. אין כאן נסיון את ה', אך יש כאן רצון להחזיר לאחז את התקוה שאבדה לו, לחלץ אותו מן היאוש והאכזבה שפוקדים אותו: האמנם אות כזה נאסר? מתוך יזמתו של ישעיהו ניתן להבין שלא, כי אין תופעה מסוג זה כלולה באיסור "לא תנסו את ה' א-לוהיכם".

- 9 -

ובמעשה חזקיהו אין הדבר שונה. חזקיהו שומע מפיו של הנביא את הבשורה: "צו לביתך כי מת אתה ולא תחיה" (מל"ב כ', א). הוא מסב את פניו אל הקיר מתפלל אל ה' ובוכה בכי גדול. פעולות אלו מוכיחות, כי חזקיהו מאמין בה'

25. רשי"י לפסוק יא.

26. דעת אבן-עזרא שונה. הוא סבור, כי אחז האמין, שה' לא יוכל לעשות את אשר הנביא מבטיח, אך הפסוקים לא מתייבים ללכת בדרך פרשנות זו.

27. אחז, ברוב יאוש, שלח מלאכים אל מלך אשור ואמר לו עלה: "והושיעני מכף מלך ארם ומכף מלך ישראל הקמים עליי" (מ"ב ט"ז, ז).

ומאמין בנבואתו של ישעיהו; הלא כן? בקשת האות של חזקיהו לא באה, איפוא, לסלק פקפוקים, ספקנות ותהיות. לו היה מבקש אות, כדי להוכיח שהי מסוגל להחיותו, היה זה אולי נסיון את ה'. האסור על פי הלאו. הוא, ככל הנראה, ביקש אות כדי לסייע לו לצאת מן היאוש ומאבדן התקוה, ולחזק בו את האמונה, כי מצפה לו עתיד חיובי וחיים חדשים. מותר, איפוא, לבקש אות לצורך חיזוק, סיוע וניסוך תקוה. חזקיהו לא עבר על הלאו של "לא תנסו".

נמצאנו למדים, כי גדעון, אחז וחזקיהו לא עברו על "לא תנסו"²⁹. באותות שהוצגו בפניהם לא באה לידי ביטוי בחינה לאלוקים והעמדתו בנסיון. באותות אלה בא לידי ביטוי הצורך לחיזוק נושאים שכבר היו ידועים קודם לכן. יש כאן תמיכה בנשברי לב, יש כאן הושטת יד לבני אדם הנתונים במצבים קשים ומיואשים. זו לא עבירה. זה מעשה חיובי. הנביאים השתמשו בו ומן השמים סייעו להם³⁰.

28. ראה פירושו של רבי אליעזר מבלגנצי לישעיהו ז', יב: "ומרוב צרה ומקוצר רוח, שצרתו קרובה היתה לו, ואין עוזר, היה לבו זעוף עליו ולא רצה לשאול אותי".
29. לדעת חכמים עבר אברהם אבינו על "לא תנסו", בשאלו: "במה אדע כי אירשנה", ועל כך נענש. ראה בבראשית רבתי, מהדורת אלבעק ירושלים תשמ"ד, ע" 177: "וכן את מוצא בכולם על שעברו על ד"ת נענשו. את מוצא אברהם נענש על ילא תנסו את ה' אלוהיכם ונסה להקב"ה, שנאמר: 'במה אדע כי אירשנה ונענש, ידוע תדע, כי גר יהיה זרעך'. ועיין על כך בבבלי נדרים לב, ע"א, ובבראשית רבה פרשה נה, המגוונים על אברהם בנושא זה.
30. וראה את רבינו סעדיה גאון באמונות ודעות, מאמר שביעי: "כגון אמרו ילא תנסו את ה' א-לוהיכם כאשר ניסיתם במסה". שאין לנסות את ה' אם יכול הוא על כך אם לאו, כאותם שאמר יונסו אל בלבבם לשאול אוכל לנפשם וידברו בא-לוהים, אמרו היוכל א-ל לערוך שולחן במדבר, ועליהם אמר 'אשר ניסיתם במסה', אבל שיבחן האדם ערכו לפני ה' אם ראוי שיעשה לו אות פלאי אם לאו, כמו ששאל גדעון 'אנסה נא רק הפעם בגיזתי וכמו ששאל חזקיהו וזולתם - הרי זה מותר". וראה את פירושו של הרד"ק לשופטים ז', לט שחזר על דברי הרס"ג.